

МЯСТОТО НА РЕЛИГИОЗНОТО ОБРАЗОВАНИЕ В ЕВРОПЕЙСКАТА ПЕДАГОГИЧЕСКА КУЛТУРА ДНЕС

Магдалена Маринова Легкоступ

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“, Велико Търново

THE PLACE OF RELIGIOUS EDUCATION IN EUROPEAN PEDAGOGICAL CULTURE TODAY

Magdalena Marinowa Legkostup

St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Turnovo, Veliko Tarnovo

Abstract: The article outlines the nature and content of contemporary religious education and its place in European pedagogical culture. It defines the understanding of secular education as a socio-pedagogical context of religious education. Based on a comparative analysis, the common features in the European development of religious education are highlighted. Conclusions are formulated which are essential for the pedagogical paradigm of religious education in Bulgaria.

Keywords: *religious education, secular education, European pedagogical culture, development.*

Същност за съвременното училищно религиозно образование – теоретичен обзор

Понятието религиозно образование (religious education) е термин с широко значение в областта на педагогиката. То обхваща различни видове образователна дейност, свързана с изучаването на религия, с религиозното възпитание, с формирането и развитието на религиозно съзнание. В този широк смисъл религиозно образование могат да бъдат наречени всички сфери на образователна дейност, свързани с религията по принцип. В световен план този термин се употребява най-вече по отношение на училищното образование, където често наред с него понякога в допълнение се използва и понятието възпитание на ценности (Values). Като най-близки синоними на religious education в англоезичната литература се използват religious formation и religious instruction, като последният термин има по-тясно значение и обозначава вероучителните форми на обучение.

Исторически терминът религиозно образование е заел своето място в европейската педагогическа култура поради стесняването на понятията „християнско образование“ и „християнско възпитание“. Той започва да се употребява широко в училищната практика във връзка с появата на необходимост от осветляване на религиозните аспекти на живота в по-отворена и широка перспектива. Като част от факторите, задвижили този процес, един от основоположниците на английската религиозна педагогика Н. Сمارт (1927–2001) сочи секуларизацията на обществото, икуменическите движения, взаимодействието между световните религии и растящото на този фон осъзнаване на необходимостта от взаимно уважение между представителите на различните култури [1, 4]. Според Сمارт процесът на секуларизация включва и криза на традиционните катехизични форми на християнското възпитание, изразяваща се в масов отлив на вярващи с католическо и протестантско вероизповедание от църквата. [1, 32].

В повечето европейски страни под религиозно образование започва да се разбират такова изучаване на религия в светското училище, което носи в по-голяма или в по-малка степен критично дистанциран характер и не изисква религиозна самоидентификация на учениците за разлика от традиционните вероучение, християнско възпитание, катехизация и т. н. [2]. Важно следствие на този подход е отдалечаването на понятието религиозно образование от конфесионалното съдържание на термина, което създава предпоставки за формиране на религиозната педагогика като специален раздел на педагогическите науки, изучаващи религиозното образование.

В съвременната българска педагогика термините „религиозно образование“ и „религиозна педагогика“ не са получили още такова общоприето значение, каквото са придобили в международната образователна практика. Така например, ако кажем, че някой е получил религиозно образование, обикновено се разбира, че този човек е завършил Духовна семинария или Богословски факултет. В научните среди и до днес се срещат гледни точки, според които по отношение на системата на светското образование въобще не бива да се говори за религиозно образование. Като по-приемливи за светското училище предмети се възприемат „Религиознание“, „История на религиите“ или „Световни религии“. Най-често тези наименования на учебни дисциплини се противопоставят на понятието „религиозно образование“, разбирано

като професионално или богословско изучаване на религията. Такова разграничение може да се наблюдава и в английската терминология при употребата на понятията „learning (teaching) religion“ и „learning (teaching) about religion“ („учене/преподаване на религия“ и „учене/преподаване за религията“).

Пряк резултат от нежеланието да се признае широкото разнообразие от форми на религиозното образование, включващо както светски, така и несветски подходи, стават общественото напрежение при публичното обсъждане на тази тема, и пречките по пътя на търсене и внедряване на конструирувани подходи. Почти двадесетгодишното обсъждане на проблема завършва само с поляризация на мненията по повод възможността за преподаването на религия като задължителен предмет в държавните училища. Българската педагогическа наука остава встрани от богатия международен опит в тази сфера, а създаването на политически неутрална и професионално пригодна плат форма за взаимодействие на специалистите в страната така и не се увенчава с успех.

Коренно различни са аргументите за неприемане на термина „религиозно образование“ от страна на ревностните в своето вероизповедание представители на различни религиозни общности. Те, като правило, предпочитат да наричат образователната дейност, свързана с изучаването на религия, според професионалната му принадлежност: християнско, ислямско образование и др. В православен вариант се използват също с популярност такива традиционни наименования като духовно или духовно-нравствено възпитание (образование). Негативното отношение към прилагателното „религиозно“ в дадения случай е обусловено от неговата излишна широта и свързаните с това опасения, че употребата му би лишило учебните програми от конкретно съдържание и в крайна сметка ще доведе до размиване на професионалната идентичност на учащите се. Един от аргументите на тази позиция е, че в реалния живот не съществува такова явление като „религия“. Има исторически установили се религиозни традиции или вярвания, всяка от които обяснява и разкрива взаимоотношенията на човека с Трансцендентното (Бога, Абсолюта) по толкова различен начин, че изчезва всякаква възможност за съвместяване на различните изходни положения, характерни за различните традиции, в единен дискурс, също както и използването на един език.

Още един разпространен аргумент е апелирането към историческата приемственост на българското образование, в което всичко, свързано с религиозния живот в широкия смисъл на думата, традиционно се определя не като „религиозно“, а като „духовно“. В действителност, обаче, широката употреба на понятията „духовно“ и „духовно-нравствено“ възпитание често е съпътствана и от използването на термините „религия“ и „религиозно“ в различни словосъчетания както в богословския, така и в педагогическия речник. Именно по този начин Емилия Василева разглежда факторите определящи духовно-нравственото развитие на малкия ученик, изяснявайки същностно понятията „духовност“, „хуманност“, „нравственост“ и „религиозност“ и тяхната йерхичност [3, 39]. При обосноваване на потребността от религиозно познание като възможност за духовно и оттам за нравствено израстване на личността, тя акцентира върху необходимостта да „се съобразим с няколко неща: същността и целите на духовно-нравственото възпитание; вариантите на неговото осъществяване в училище, възрастовите и индивидуалните характеристики на подрастващите, логическата и съдържателна съотносимост на учебния предмет Религия с други учебни предмети“ [4, 60].

Понятието духовно възпитание обаче е твърде широко и многозначно, поради което се губи самата възможност да се очертае някакъв раздел в училищната програма, към който то да бъде приложимо. Ако се вземе под внимание, че дълго време в тоталитарния период „духовното възпитание“ (под което по често се разбира естетическо възпитание) успешно се съвместява с атеистичното, употребата на термина „духовно възпитание“ става още по-амбивалентен по отношение целта на обучението по религия. Особено конфликтогенна роля в светското училище може да изиграе също традицията в използването на думата „духовно“ като антоним на думата „светско“.

Като изхождаме от проведения анализ на приложимостта и адекватността на използваните в обучението по религия термини, можем да направим на първо място извода, че активното въвеждане на понятието „религиозно образование“ в педагогическа употреба е принципно необходимо най-малко поради две причини:

1. Отсъствието на този термин в българската педагогика я поставя в особено положение, като създава предпоставки за международната ѝ изолация, затруднява обмяната на опит и идеи в областта на обучението по религия, пречи на развитието на педагогическата наука като цяло. Това става особено сериозно препятствие за бурно развиващото се през последните десетилетия интеррелигиозно професионално-педагогическо сътрудничество.

Отказът от използване на понятието религиозно образование, замяната му с по-тесни и специални понятия (религиоведско, богословско, професионално образование, културологично преподаване на религия и т. н.) или с понятието духовно-нравствено възпитание поставя препятствие на пътя на развитие на българската религиозна педагогика като самостоятелен раздел от педагогическите науки, изучаващи религията.

Терминът „религиозно образование“ няма достойни алтернативи. При заместването му с такива понятия като „духовно“, „духовно-нравствено“ или „християнско“ образование се губи предметно-съдържателното значение на термина.

- Второ, съвсем не е маловажно как ще се разбира понятието „религиозно образование“. Необходимо е принципен отказ от битващата практика за стесняване областта на употреба на термина и от привеждане тълкуването му в съответствие с международната практика. Оформящото се у нас официално тълкувание на термина страда от много сериозен недостатък, даващ погрешна посока на развитие на целия дял образователна дейност, свързан с обучението по религия. Той се състои в това, че предлаганият способ на разбиране предполага възможност за съществуването само на конфесионални, т. е. вероучителни форми на религиозно образование, като се игнорира един от най-перспективните пътища за реализация на религиозното образование в съвременното светско училище – неконфесионалното обучение по религия.

В световната педагогическа литература не се срещат така често опити строго да се определи какво е религиозно образование, но затова пък съществува достатъчно ясно разбиране относно разнообразието от начини, по които може да се реализира то и кои от тях са съвместими с принципите на светското училище.

Религиозното образование може да се осъществява в различни форми, част от които съответстват, а други не съответстват на принципите на светското училище. За по-ясното разграничаване на тези два случая е важно функционалното предназначение на видовете религиозно образование. В тази връзка е необходимо да бъде обсъдено и понятието светско училище, което е от изключителна важност за училищното обучение по религия. „Религиозното“ понякога се разглежда като антоним на „светското“. Правилно ли е такова разбиране? Ще се опитаме да отговорим на този въпрос в следващата точка.

Светското образование като социопедагогически контекст на обучението по религия

В тълковния речник на Н. Геров от 1904 г. значението на понятието „светски“ се обяснява като: „1. что е за тоя свят, что е от тоя свят, световный, мирский; 2. человеческий, людский, хорский“¹. Това разбиране е в хармония със съвременното тълкуване на термина в европейски контекст, където той се възприема именно по тези два начина: „1. отнасящ се, свързан с временните неща, светските (световните, от света) неща повече, отколкото с религиозните; 2. което не е под контрола на религиозна институция“².

В първия след демократичните промени допълнен и преработен български „Тълковен речник“³, обаче, думата „светски“ се представя с идеологически подменено значение: „1. отнасящ се до света; 2. атеистичен, безрелигиозен, отделен от религията, църквата“. Сходно е тълкуването на понятието и според по-новия „Български тълковен речник“ на В. Радева: „1. Който не е религиозен, църковен; граждански, мирски; 2. Който е свързан с висшето общество.“⁴ Разбирането на значението именно на това понятие се нуждае от по-подробен анализ и обяснение. Съвременната юридическа употреба на понятията за светско и светскост отразява една от най-важните характеристики на обществените отношения и принципи на изграждане и дейност на държавата. Интересно и полезно е да се знае, че светскостта като идея и принцип е културно и исторически обусловено явление, възникнало на определен етап от развитието на християнската цивилизация. Древните дохристиянски цивилизации не са познавали принципа на светскостта. Напротив, спазването на официалния култ тогава е било най-важното условие за гражданска принадлежност. От IV век статус на държавна религия придобива само християнството. Според степента на евангелизация и просвещение в европейското общество, обаче, става все по-ясно, че евангелиският призив, насочен към вътрешния човек, трудно се съчетава с практиката на официалния култ. От момента на отделяне на християнството от лоното на старозаветната традиция критериите на религиозността като „спазване“ или „неспазване“ на закона и обряда отстъпват място пред критериите на вярата – качества, които не се поддават на формална външна оценка. Така в структурата на християнската цивилизация се установява идеята за автономията на личния религиозен живот, а заедно с това и идеята за светскостта. И до ден днешен конфесионалният произход на принципа за светскостта се усеща в това, че този принцип много по-леко се възприема в страните с християнска култура. В страните от ислямския свят, повечето от които са провъзгласили в своите конституции свобода на вероизповеданията, убежденията и словото, се наблюдава явна склонност към размиване на границите между гражданския и религиозния живот. Изключение прави само Турция и, отчасти, Тунис и Ирак. Същото може да се каже за Израел. Юдаизмът фактически изпълнява в тази страна функцията на държавна религия и поради това обстоятелство Израел не може да се счита за напълно светска държава. [5, 35; 84; 109]

В общи черти правовото съдържание на понятието за светскостта е добре известно: с негова помощ се обозначава независимостта на обществения живот от религиозните институции. Държавата декларира своята светскост чрез конституционните си принципи, гарантиращи свободата на съвестта и избора на вероизповедание (Конституция, чл. 13 (1), чл. 37), както и със законовите изисквания за равнопостепеност на вероизповеданията (Закон за вероизповеданията, чл. 4, ал. 1) и забрана на дискриминация на верска

основа (чл. 4, ал. 4). Друга юридическа норма, произтичаща от отделянето на религиозните институции от държавата, е чл. 11, ал. 1 от Закона за предучилищното и училищното образование, който гласи: „Предучилищното и училищното образование в Република България е светско.“⁴⁵ Задълбоченото разглеждане на понятието светскост, обаче, поражда много въпроси. Например, какви са съществените признаци на светскостта на държавата, обществото, образованието и т.н.? Няма единство на мнения по тези въпроси. Оказва се, че днес в света се практикува доста различно разбиране за светскостта, реализираща се в различните политики на взаимодействие на държавата с религиозните институции.

Терминът светскост (*laïcité*) за първи път започва да се използва във Франция през XIX в. и едно от най-сполучливите му определения, превърнало се в афоризъм, принадлежи на създателя на светската система на образование във Франция Жюлио Фери: „Светскостта – това е край на непогрешимостта на която и да е религия и край на непогрешимостта на държавата“ [5, 21]. През XVII и XVIII в. това понятие се употребява само като прилагателно с антоним „църковен“. Постепенно, с укрепването на принципа за светскост в обществения живот на Франция, значението на термина се разширява и до днес. Светскостта вече означава признаване като ценност и фактическо наличие в обществените отношения на свобода на вероизповеданието и нещо повече – свобода на съвестта, убежденията и мислите. Това разбиране е подчертано от Президента на Франция Жак Ширак в неговата реч за светскостта като основополагащ принцип на републиката от 17 декември 2003 г.: „Светскостта гарантира свобода на съвестта. Този принцип защитава свободата на всеки да вярва или да не вярва...“ [6, 38].

Според водещия специалист по проблемите на религиите и секуларизма Жан Боберо светскостта се разбира и като характеристика на държавата, която осигурява пълно равенство на гражданите по въпросите на вярата и пълна свобода на съвестта, и като универсална ценностна категория: „Светскостта е също определена култура, определен идеал, освобождаване от всякакъв „клерикализъм“, т.е. от поробване на духа от веднъж и завинаги установени възгледи, неподлежащи на обсъждане. Това е напълно логично, тъй като светскостта предполага не само свобода на вероизповеданието в широкия смисъл..., но и свобода на мисълта, която означава еднакво отношение към религиозната вяра и неверието, както и осигуряване на достъп до знания, позволяващи критично отношение към различните догматични и цялостни идеологически системи“ [6, 24].

Като анализира съществуващите подходи към определението на понятието, Понкин също е склонен към по-широко тълкуване на термина, при което светскостта става антоним както на клерикалността, така и на идеологическия тоталитаризъм: „Най-главното основание и същността на светскостта е доброволността в приемането и отстояването на собствен светоглед, забрана за натрапването на светоглед или идеология“ [5, 32].

Какво се влага обикновено в понятието светскост на образованието? Съществуващите мнения условно могат да бъдат разделени на две групи – клонящи към тясното или към широкото определяне на светскостта, и, съответно, към силна или слаба концепция за светскостта. Според тясното разбиране, светското образование трябва да избягва всяко съприкосновение на учащите се с прояви на религиозност и всякакво споменаване на тази сфера на живот. Международният опит, особено опитът на Франция и САЩ, където тясното разбиране на светскостта е станало основа на държавната политика в областта на образованието, показва, че такова разбиране предизвиква множество проблеми, в частност – такива, които касаят правата на вярващите. Фактически то ги дискриминира в правото им на получаване на безплатно образование в съответствие с убежденията, като предоставя необосновани от правова гледна точка привилегии на атеистите.

Декларирането на „светския“ характер на образованието означава не само много повече от административна и финансова независимост на училището от църквата, но и осигуряване на свобода на вероизповеданието, мисълта и убежденията.

Изключително трудно е строго юридически да се определи разбирането на понятието „светски характер на образованието“. Причините за тази трудност са няколко. Между тях са както многообразието на съществуващите модели на светскост, така и бързо променящият се характер на религиозността в съвременното общество. Но главната причина се състои в това, че тя е ценностна етическа категория, идеал, както и понятията за свободолюбие или вяра. Истинската светскост е обществена добродетел, продукт на гражданското самосъзнание, социално творчество на гражданите.

Без да се опитваме да даваме изчерпателно определение за светскостта на образованието и училището, ще обозначим най-основните черти на тези категории:

1. Като основен ключ за тълкуването, разбирането и оценката на светското образование трябва да служи осъществяването в образованието на правото на гражданите на свобода на съвестта, включваща право на конфиденциалност на убежденията, свобода в изповядването на всяка религия или в неизповядването на никоя, свобода на светогледното самоопределяне, свобода на мисълта и убежденията.

2. Втори признак на светското образование е неговия публичен характер, което включва: а) отвореност и прозрачност за обществен контрол на образованието и б) приоритет на общогражданските ценности.

Това означава, че образованието престава да бъде светско, ако е подчинено на устав, програма на живот или система от ценности, съществено разминаващи се с гражданския кодекс и нормите на гражданското общество.

Напълно недопустимо и неприемливо днес е разбирането на светскостта по формулата „светски = нецърковен“. Тя трябва да се противопоставя на всяко посегателство на свободата на личните убеждения, както под формата на клерикализъм, така и под формата на безрелигиозен идеологически абсолютизъм. В тази връзка митрополит Амфилохий (Радович) отбелязва, че присъствието на вероучението в училището не е заплаха за свободата на децата или учителите, а именно – даване на възможност за избор. Според него „да се разбере може само онова, което истински се познава, до което има равен достъп чрез образователната система и достойното оценяване. Систематичното потискане на ... всичко, свързано с вярата, особено християнската, е насилствено лишаване на цели поколения от възможността за свободен и равноправен достъп до целокупността на човешкия опит.“ [7, 18]

Съблюдаването на принципа за светскост в образованието означава осигуряване на деликатно и динамично равновесие на влизащите в конфликт между себе си фундаментални демократични права, като например, правото на свободно религиозно самоизразяване, правото на образование в съответствие със семейните традиции и правото на свобода на съвестта и убежденията.

Основният термин, който се нуждае от разясняване като част от понятийния апарат на религиозното образование е понятието „светско училище“. От една страна неговото определяне е по-лесно, но от друга – по-трудно, отколкото на понятието „светско образование“. По-лесно, защото към него в по-голяма степен са приложими формални признаци. Училището, юридически принадлежащо на църквата, очевидно не може да се нарича светско, макар и образованието, което то дава да бъде напълно светско. Тук разликата се обуславя от това, че образованието поради своята нематериална природа може да се определи само функционално, а училището освен всичко друго е и субект и обект на имуществени отношения. Затруднението в тълкуването на светскостта на училището е обусловено от широко разпространеното в световната практика включване в програмите на светските училища на професионален компонент. Възниква въпросът дали може да се счита за светско това училище, което макар и на доброволни начала, осъществява подкрепа във възстановяването на учащите се. По този въпрос няма единство на мненията, но сякаш по-приемливо е светскостта на училището да се определя според същите два ключови признака, по които и светскостта на образованието, като се добави към тях признакът на юридическата принадлежност. За светско с повече вероятност може да се счита училище, което:

- не принадлежи организационно и не се подчинява административно на религиозни институции, както и на политически или идеологически партии, движения и организации, принадлежността към които е свързана със съществени ограничения на гражданските свободи;
- осигурява в образователния процес свобода на съвестта и убежденията на участниците в образователния процес;
- открито е за обществен контрол и се изгражда на общограждански основи.

В съответствие с такова разбиране въпросът за това дали светското училище е светско се решава винаги в конкретния европейски контекст и според конкретния случай. Степента на светскост задава правилникът на училището, последователността на неговото изпълнение и духа на отношенията, които се залагат в него.

Европейско развитие в религиозното образование

Изучаването на религиите и по-конкретно на християнството като един от културните и етични крайъгълни камъни на Европа е традиционен образователен елемент и приоритет по отношение на формирането на гражданска компетентност и компетентност за културна осведоменост и изява. В Европейския съюз няма всеобхватна политика за религиозно образование в училищната система. Подходите към религиозното образование са много разнообразни, което се обуславя от тяхната дълбока връзка с историята и специфичния социален контекст на всяка държава. Въпреки различните традиционни подходи в религиозното образование на отделните европейски страни, днес то се осъществява от отделните държави по четири начина: 1) професионално религиозно образование – задължително, с възможност за отказ; 2) професионално религиозно образование – по избор; 3) непрофесионално религиозно образование – задължително и 4) преподаване на религиозни факти (fait religieux), интегрирани в общообразователното учебно съдържание на различни учебни предмети.

Можем да посочим следните съвременни характеристики в развитието на светското религиозно образование през първите десетилетия на XXI век:

Въпреки различията в характера на европейското религиозно образование в отделните страни-членки на ЕС, общите цели са:

- да направи религиозното образование по-достъпно за света на обучаемите;
- да накара учащите да осъзнаят значението на уменията да балансират и да живеят в разнообразието от религиозни различия, които се откриват в обществото;
- да формира компетентности по отношение познаването и разбирането на различните видове религиозен опит;
- да подпомогне придобиването на знания и разширяването на опита.⁶

Въпреки разнообразието от мнения относно естеството на съдържанието на учебните програми по религиозно образование, във всички европейски страни то се осъществява в рамките на споделени ценности като демокрация, социална справедливост и граждански права.

В контекста на възприемането на плурализма и мултикултурализма като отправна точка за съвременната образователна теория и практика, религиозното образование на учениците е призвано да играе сериозна роля в култивирането на способността им да управляват плурализма отговорно и творчески и да водят диалог с „другите“ и „различните“.

Във всяка европейска версия на училищно религиозно образование, в допълнение към преподаването на християнството, се подчертава като необходимо условие разширяването на познанията за света и неговите култури (изучаване на света), без, разбира се, религиозното обучение да се ограничава до обикновена информация и описателен подход на религиите, а да бъде свързано с интерпретацията на религиозната действителност от житейска гледна точка.

Моралните въпроси и ценности на религиите са обект за изследване, изучаване и размисъл и не се налагат аксиоматично на учениците. Обръща се внимание не само на настоящето, но и на миналото, тоест на историческото измерение на религиите. Религиите се разглеждат в тяхната културна среда и изучаването на религиозния и културния живот е неразделно. Освен това се приема, че има различия около религиите, които не могат да бъдат разрешени.

Признава се автономността и личностното развитие на всеки ученик, като същевременно се отчита значението на разширяването на компетенциите в средата, в която той живее (семейство, приятелска среда, социална или религиозна група и т.н.). В основата на преподаването са религиозните идеи и културната им значимост за учениците, елементи, които трябва да бъдат подчертани в обучението.

Ученикът е част от познавателния обект на религиозното образование. Учебният материал не се „предава“, а към него се подхожда интерпретативно, критично, интерактивно и диалогично, като от обучаемите се изисква да реагират по екзистенциално значим начин. Личният опит и разбираня на учениците се свързват с местни, национални, европейски и глобални проблеми.

Подчертава се необходимостта да се разшири обхватът на личностното развитие на учениците, като в религиозното им обучение се включи формиране на „разбиране на хуманността и съпротива срещу нечовечността, стремеж към щастие, способност и желание за самопознание, съзнание за историчността на индивидуалното съществуване, ангажираност с основните екзистенциални въпроси, поемане на отговорност за себе си и за общността“⁷.

В европейските споразумения по въпросите на религиозното образование се подчертава необходимостта човешкото измерение на живота да стане част от процеса на обучение, като се включат въпроси, свързани с „търсене на смисъла и отговори отвъд индивидуалния живот и опит“, грях и прошка, правда, справедливост, мир, отговорност за творението, човешкото откровение за Бога и отговорите на свещените традиции, толерантност, творчество, религиозна дейност, отговорност за общността“ [8].

Подчертава се специалният принос на религиозното образование за интеркултурното сътрудничество, както и неговите граници: 1) учениците изследват своята собствена идентичност във връзка с опита си в миналото, с произхода си (място, семейство, религия); 2) елементите на различието и расата се изследват във връзка с мултикултурализма; 3) като развиват способността си да изслушват другия, да общуват с различния, да разбират критично и да формулират лични възгледи и нагласи, учащите са в състояние не само да разбират ролята на обществото, но и да функционират като социално отговорни информирани граждани.

Заклучение

В началото на 21. век религиозното образование, признавайки неизбежното влияние на плурализма върху младите хора, се стреми да им помогне да го управляват. В това отношение моделите на религиозно образование сякаш изоставят лесните „външни“ описания и безцветната неутралност. Признавайки правото на хората да имат различни религиозни или нерелигиозни възгледи, както и факта, че учениците ще донесат в класа специалните религиозни връзки на своите семейства и общности, съвременното религиозно образование няма за цел да насърчава или подкопава вярванията на децата. Вместо това то

предлага възможности за изучаване и отразяване по структуриран начин на различни религиозни и философски възгледи и подходи към религиозните идеи. По този начин педагогическите подходи на религиозно образование стават все по-сложни с тенденцията да се насърчава толерантността към религиозните различия и етично да се гарантира, че практиките и твърденията за религиозна истина се разглеждат с чувствителност, точност и безпристрастност.

От последното десетилетие на 20-ти век в страните-членки на Европейския съюз нараства съзнанието за необходимостта от религиозно и духовно измерение на образованието. Доколкото е по-широко разпространено схващането, че образованието като цяло е преди всичко отговорност на децата, новият акцент на Европейското споразумение относно училищното образование е съсредоточаването върху положението на ученика и приемането на правото на децата на религиозно образование.

References:

1. Smart, Ninian. *The Phenomen of Religion?* Macmillian Press, 1973.
2. Astley, Jeff. *The Philosophy of Christian Religious Education*. Birmingham, Alabama: Religious Education Press, 1994.
3. Vasileva, E. *Duhovno-nravstvenoto izrastvane na malkia uchenik*. Sofia : Farago, 2009.
4. Vasileva, E. *Religioznoto vazpitanie // Vazpitanieto*. Sofia: UI Sv. Kliment Ohridski, 2016.
5. Ponkin, I. V. *Pravovoye osnovy svetskosti gosudarstva i obrazovaniya*. Moskva : ProPress, 2003.
6. Kozyrev, N. *Religioznoe obrazovanie v svetskoy shkole – teoriya i mezhdunarodnyiy v otechestvennoy perspektive*. Sankt-Petrburg, 2005.
7. Radovich, mitropolit Amfilohiy. *Vavedenie v pravoslavnata filozofia na vazpitanieto*. Varna: Varnenska i Velikopreslavska Sveta Mitropolia, 2018.
8. Schreiner, P. *Different Approaches to Re/RS in European Schools the Scandinavian Approach in a European Context // N.A. Tidman (ed.), Into the third Millennium... EFTRE Conference, August 1998 in Copenhagen*, pp. 111 – 129, 1999.
9. Schreiner, P. *Religious Education in Europe: A Collection of Basic Information about Religious Education in European Countries*. Comenius Institut/Intereuropean Commission on Church and School, Münster, 2000.

Endnotes:

1. Gerov, N. *Rechnik na balgarskia ezik*. Izd. „Saglasie“, Plovdiv, 1904.
2. Webster’s *Encyclopedic Dictionary of the English Language*, N.Y., 1991, p. 903.
3. Andreychin, L. i kolektiv. *Balgarski talkoven rechnik*. Sofia, „Nauka i izkustvo“, 1994.
4. Radeva, V. *Balgarski talkoven rechnik*. Sofia : Iztok – Zapad, 2012.
5. *Zakon za preduchilishtnoto i uchilishtnoto obrazovanie ot 01.08.2016 r.* <<https://www.lex.bg/bg/laws/ldoc/2136641509>> [28.09.2021].
6. Intereuropean Commission on Church and School [ICCS], 1992.
7. European Ecumenical Commission for Church and Society [EECCS], 1998.